IJTIMOIY MUNOSABATNI IFODALOVCHI MAQOLLARNING QIYOSIY TAHLILI: ARAB VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA

Mo'minjonova Sharifa
O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi
Lingvistika yo'nalishi I kurs magistranti
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.22933974

Annotatsiya: Mazkur tezisda arab va o'zbek tillarida ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi paremiologik birliklarning qiyosiy-lingvomadaniy xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqol va matallarda insonlararo munosabat, do'stlik, qo'shnichilik, oila, hamkorlik, o'zaro hurmat va jamiyatdagi shaxslararo aloqalarning ifodalanish usullari yoritiladi. Arab va o'zbek paremiologik birliklarining mazmuniy jihatdan umumiy tomonlari bilan bir qatorda, ularning milliy-madaniy tafovutlari ham ko'rsatib beriladi. Tahlil natijasida ayrim paremiologik birliklarda umumiy insoniy qadriyatlar mushtarak tarzda ifodalansa, ularning obrazli va semantik shakllanishida har bir xalqning tarixiy tajribasi, urf-odati va dunyoqarashi muhim o'rin tutishi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: paremiologiya, maqol, matal, arab tili, o'zbek tili, ijtimoiy munosabat, lingvomadaniyat, milliy-madaniy xususiyat, qiyosiy tahlil.

Аннотация: В данной тезисной работе анализируются сопоставительно-лингвокультурологические особенности паремиологических единиц, выражающих социальные отношения в арабском и узбекском языках. Рассматриваются способы выражения межличностных отношений, дружбы, соседства, семейных отношений, сотрудничества, взаимного уважения и различных форм социальных связей в пословицах и поговорках. Наряду с общими содержательными чертами арабских и узбекских паремиологических единиц выявляются их национально-культурные различия. В результате анализа установлено, что в ряде паремиологических единиц общечеловеческие ценности находят сходное выражение, тогда как их образное и семантическое формирование отражает исторический опыт, традиции и мировоззрение каждого народа.

Ключевые слова: паремиология, пословица, поговорка, арабский язык, узбекский язык, социальные отношения, лингвокультурология, национально-культурные особенности, сопоставительный анализ.

Annotation: This thesis analyzes the comparative and linguocultural features of paremiological units expressing social relations in the Arabic and Uzbek languages. It examines the ways in which interpersonal relations, friendship, neighborhood, family relations, cooperation, mutual respect, and various forms of social interaction are represented in proverbs and sayings. Alongside the common semantic features of Arabic and Uzbek paremiological units, their national and cultural differences are also identified. The analysis demonstrates that universal human values are expressed similarly in some paremiological units, while their figurative and semantic formation reflects the historical experience, traditions, and worldview of each people.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Keywords: paremiology, proverb, saying, Arabic language, Uzbek language, social relations, linguocultural studies, national and cultural features, comparative analysis.

Til xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy hayoti va milliy dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim vositalardan biridir. Ayniqsa, paremiologik birliklar xalqning ko'p asrlik tajribasi va hayotiy kuzatuvlarini ixcham hamda obrazli shaklda ifodalashi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Maqol va matallarda insonning jamiyatdagi o'rni, boshqa shaxslar bilan munosabati, axloqiy qarashlari va ijtimoiy qadriyatlari o'z aksini topadi.

Arab va o'zbek tillari paremiologik fondida ham ijtimoiy munosabatlarga oid birliklar salmoqli o'rin egallaydi. Bunday birliklar orqali do'stlik, hamjihatlik, o'zaro yordam, qo'shnichilik, qarindoshlik, hurmat, ishonch va insonlar o'rtasidagi munosabatlarning turli shakllari ifodalanadi. Mazkur birliklarni qiyosiy o'rganish ikki xalqning umumiy insoniy qadriyatlari bilan bir qatorda, ularning milliy-madaniy o'ziga xosliklarini ham aniqlash imkonini beradi.

Masalan, arab tilidagi الجار قبل الدار – "Avval qo'shni, keyin uy" maqoli qo'shnichilik munosabatlarining inson hayotidagi muhim o'rnini ifodalaydi[1]. O'zbek tilidagi "Uyingni emas, qo'shningni o'yla" mazmunidagi paremiologik birliklar bilan qiyoslanganda, har ikki tilda qo'shnichilikka ijobiy munosabat mavjudligi ko'rinadi. Biroq arab maqolida fikr juda ixcham va obrazli tarzda "qo'shni" va "uy" qarama-qarshiligi asosida berilgan bo'lsa, o'zbek paremiologik birliklarida mazkur munosabat boshqa obrazlar orqali ifodalanishi mumkin.

Do'stlik va insonlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar ham har ikki til paremiologiyasida faol aks etadi. Arab tilida الصديق وقت الضيق – "Do'st kulfat vaqtida bilinadi" mazmunidagi maqol insonning haqiqiy do'sti qiyin vaziyatda namoyon bo'lishini ta'kidlaydi. O'zbek tilidagi "Do'st boshga kulfat tushganda bilinadi" maqoli ham deyarli shu mazmunni ifodalaydi. Mazkur misollar ikki xalq paremiologik tafakkurida do'stlikning samimiyligi va sadoqati umumiy qadriyat sifatida mavjudligini ko'rsatadi.

Arab va o'zbek paremiologik birliklarini qiyoslash jarayonida ularni mazmuniy jihatdan bir necha guruhga ajratish mumkin. Jumladan, do'stlik va sadoqat, qo'shnichilik, oila va qarindoshlik, o'zaro yordam va hamkorlik, hurmat va muomala, ishonch, shuningdek, jamiyatdagi shaxsning xulq-atvori bilan bog'liq paremiologik birliklar alohida guruhlarni tashkil etadi. Bunday birliklarning muhim xususiyati shundaki, ularning mazmunida umuminsoniy qadriyatlar va milliy-madaniy komponent bir vaqtda namoyon bo'ladi. Masalan, do'stga sadoqat yoki qo'shniga hurmat kabi tushunchalar turli xalqlar uchun umumiy bo'lishi mumkin. Biroq ushbu tushunchalarning qaysi obrazlar, metaforalar, realiyalar yoki tarixiy-madaniy assotsiatsiyalar yordamida ifodalanishi milliy til va madaniyatning o'ziga xosligini belgilaydi.

Paremiologik birliklarni qiyosiy o'rganishda faqat ularning lug'aviy ma'nosini emas, balki lingvomadaniy mazmunini ham hisobga olish zarur[2]. Chunki maqol va matallar muayyan xalqning ijtimoiy tajribasi va kollektiv xotirasini saqlovchi birliklar sifatida namoyon bo'ladi[3]. Shu jihatdan arab va o'zbek paremiologik birliklarining qiyosi ikki til tizimidagi formal o'xshashliklardan tashqari, xalqlarning ijtimoiy qadriyatlari va dunyoni idrok etishidagi mushtarak hamda farqli jihatlarni aniqlashga xizmat qiladi.

---

[1] الهاشمي، أحمد. الأمثال. – بيروت: دار الكتب العلمية، د.ت. – ص. 87.

[2] Маслова В.А. Лингвокультурология. – Москва: Академия, 2001. – С. 208.

[3] Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2008. – B. 125.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, arab va o‘zbek tillaridagi ijtimoiy munosabatga oid paremiologik birliklarning bir qismida semantik ekvivalentlik kuzatiladi. Bunda ikki tildagi birliklar turli shaklda ifodalangan bo‘lsa-da, bir xil yoki juda yaqin mazmunni anglatadi. Ayrim hollarda esa mazmun o‘xshash bo‘lib, obraz va milliy komponent jihatidan farq qiladi. Bunday birliklarda lingvomadaniy tafovutlar yaqqolroq namoyon bo‘ladi.

Demak, arab va o‘zbek paremiologik birliklarini qiyoslash jarayonida ularni uch jihatdan semantik mazmun, obrazlilik va lingvomadaniy komponent asosida tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Mazkur yondashuv orqali ijtimoiy munosabatlarning ikki tilda qanday konseptuallashtirilgani va milliy madaniyat vositasida qanday ifodalangani aniqlanadi.

Arab va o‘zbek tillaridagi ijtimoiy munosabatni ifodalovchi paremiologik birliklar ikki xalqning ijtimoiy tajribasi, axloqiy qarashlari va milliy-madaniy qadriyatlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Qiyosiy tahlil ularning do‘stlik, qo‘shnichilik, hamkorlik, o‘zaro yordam va hurmat kabi umumiy insoniy qadriyatlarni ifodalashida mushtaraklik mavjudligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, mazkur tushunchalarning obrazli ifodasi va lingvomadaniy mazmunida arab hamda o‘zbek xalqlarining o‘ziga xos tarixiy-madaniy tajribasi namoyon bo‘ladi. Shunday qilib, paremiologik birliklarni qiyosiy-lingvomadaniy tadqiq etish nafaqat ikki tilning paremiologik tizimidagi o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlash, balki ushbu xalqlarning ijtimoiy munosabatlar haqidagi tasavvurlarini ham yoritish imkonini beradi. Mazkur tadqiqot yo‘nalishi arab va o‘zbek tillari o‘rtasidagi lingvomadaniy aloqalarni chuqurroq anglash hamda tarjima jarayonida milliy-madaniy komponentlarni to‘g‘ri talqin qilish uchun ham muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2008. – 318 b.
2. الهاشمي، أحمد .الأمثال – .بيروت: دار الكتب العلمية، د.ت. – 250 ص.
3. Маслова В.А. Лингвокультурология. – Москва: Академия, 2001. – 208 с.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.